

**Спеціалізованій вченій раді
ДФ 35.051.166
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка**

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата економічних наук,
доцента Юрчик Галини Миколаївни
на дисертаційну роботу **Тихої Ольги Іванівни**
«Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України»,
подану для здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами

В умовах сучасних викликів запорукою підвищення рівня і якості життя населення за умов конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення економічної безпеки держави є ефективна реалізація політики соціального захисту населення. Адже саме належний рівень соціального захисту населення створює передумови для соціально-економічного розвитку, знижує напругу на ринку праці, обумовлює зростання економічної та соціальної безпеки суспільства в цілому. В той же час, побудова дієвої системи соціального захисту населення не можлива без ефективної економічної політики держави. Адже саме остання визначає можливості фінансування соціальних програм, соціальну спрямованість бюджетів, рівень та динаміку соціальних стандартів і гарантій. Відтак, можна констатувати про взаємо обумовлюючий вплив економічної та соціальної політики держави, що формують не лише рівень економічної безпеки держави, але й визначають можливості та дієвість системи соціального захисту населення і навпаки.

Сформована на сьогоднішній день система соціального захисту населення в Україні демонструє недосконалість та відсталість від європейських соціальних стандартів, залишається фрагментарною за цільовим спрямуванням, є обмеженою в наявних ресурсах, має досить низьку ефективність в цілому. З огляду на це, актуалізується потреба визначення пріоритетів державної політики соціального захисту населення та розробки ефективних механізмів задля їх досягнення в системі забезпечення економічної безпеки держави.

Дисертаційна робота виконана в рамках теми наукових досліджень кафедри економіки України Львівського національного університету імені Івана

Франка «Державне регулювання структурних змін в системі формування національної економіки сталого розвитку» (0120U101806).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Дисертаційна робота Тихої О.І. ґрунтується на використанні сукупності загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження, застосування яких зумовлене поставленою метою і завданнями з врахуванням предмету та об'єкту дослідження. Зокрема, дослідження ґрунтувалося на використанні таких методів та наукових підходів: логічного узагальнення та наукової абстракції; аналізу першоджерел; історичного підходу; індукції й дедукції; декомпозиції; системного аналізу і синтезу; наукової абстракції; компаративної оцінки.

Наукові положення, методичні підходи, висновки та рекомендації, що пропонуються у дисертаційній роботі, характеризуються значною теоретичною і практичною цінністю, є достатньою мірою обґрунтованими та аргументованими. Вони ґрунтуються на опрацюванні значного масиву наукових розробок українських та іноземних вчених; законодавчих і нормативно-правових актів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України; офіційних даних профільних міністерств, Державної служби статистики України та інших країн світу; матеріалів та документів міжнародних організацій щодо соціального захисту населення та зміцнення економічної безпеки.

Обґрунтованість та достовірність результатів дослідження підтверджується їх публікацією у наукових виданнях, використанням їх у практичній діяльності Департаменту соціального захисту населення та Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації, кафедрою економіки України Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні результати дисертаційного дослідження було оприлюднено автором та отримано позитивну оцінку на п'яти міжнародних та одній закордонній науково-практичних конференціях.

Новизна наукових положень і отриманих результатів

У дисертаційній роботі представлені результати вирішення важливого наукового завдання, пов'язаного з поглибленням теоретичних засад і розробленням науково-практичних рекомендацій щодо формування та розвитку соціального захисту населення і системи його регулювання задля досягнення економічної безпеки України.

У дисертації удосконалено теоретико-методичні підходи до обґрунтування напрямів реформування соціального захисту населення в Україні в частині визначення основних цілей, завдань, принципів, суб'єктів та об'єктів, інструментів, ресурсного забезпечення, а також вимог. При цьому акцентовано увагу на запровадженні інноваційних технологій для розробки інтегрованої

платформи соціального захисту, Єдиної цифрової платформи соціального захисту, Єдиного інформаційного простору соціального захисту населення в країні (с. 140-147).

Дисертанткою суттєво вдосконалено науково-практичні підходи до реформування соціального захисту населення для зміцнення економічної безпеки України, що передбачають імплементацію кращих закордонних практик, запровадження цифрових технологій. Це дозволить в значній мірі удосконалити процеси ідентифікації та верифікації отримувачів соціальних допомог, підвищити економічну ефективність фінансових ресурсів держави та інших суб'єктів соціальної політики (с. 177-187).

Наукову новизну містить вдосконалені здобувачем методичні підходи до визначення механізмів взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України, які передбачають їх ідентифікацію та оцінювання за показниками участі суб'єктів системи економічної безпеки держави, зв'язку соціального захисту з економікою країни, ефективності, адаптивності і гнучкості, інклюзивності, прозорості, навантаження на бюджети різних рівнів, контролю за ресурсами (с. 64-74).

Важливе наукове значення мають розвинені автором принципи державної політики у сфері соціального захисту (соціальної справедливості, соціальної універсальності, соціального контролю, соціальної безпеки та соціального страхування) та розуміння їхньої сутності в сучасних реаліях (с. 40-43).

Науковою новизною відзначається розвинене автором визначення сутності поняття «соціальний захист» як комплексу заходів, які пов'язані з економічною безпекою держави і спрямовані на попередження та сприяння вирішенню соціальних проблем окремих осіб/домашніх господарств державою та іншими суб'єктами (органи місцевого самоврядування, роботодавці, міжнародні організації, представники іноземних урядів, окремі суспільні групи чи особи) через використання інструментів економічного, соціального, правового, інформаційно-консультаційного, технічного, управлінського характеру, базуються на комплексності, інклюзивності та інноваційності, а також враховують відкритість національних економічних систем (с. 43-45).

У дисертації набула подальшого розвитку класифікація ключових ризиків і загроз для системи економічної безпеки держави, яка базується на інтерпретації їх взаємозв'язку та враховує наявність негативних факторів впливу, цільову спрямованість впливу негативних факторів, ймовірність настання негативних подій та змін, отриманий результат (с. 57-59).

Дисертантом розвинені положення щодо визначення та характеристики позитивних і негативних аспектів впливу соціального захисту на економічну безпеку держави на основі використання функціонального бенчмаркінгу та методу факторного аналізу (с. 99-117).

Вагоме наукове і практичне значення має розвинутий автором підхід до оцінювання функціонування сфери соціального захисту України у контексті взаємодії соціального захисту з економічною безпекою держави. Він передбачає оцінку інструментів, видів, функцій, форм, важелів, підсистем (політична, організаційна, економічна, правова, інформаційна), рівнів (національний, регіональний, місцевий, корпоративний, індивідуальний), суб'єктів та об'єктів соціального захисту (с. 119-131).

Практичне значення виконаного дослідження

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення, викладені автором у дисертації, доведено до рівня методичних розробок та прикладних рекомендацій. Вони спрямовані на трансформацію та розвиток соціального захисту населення і системи його регулювання задля досягнення економічної безпеки України. Пропозиції автора можуть бути основою для прийняття рішень при розробленні та реалізації програм соціально-економічного розвитку як держави, так і регіонів.

Запропонований дисертантом науковий підхід до розробки та запровадження стратегії реформування сфери соціального захисту в Україні, що передбачає застосування інновацій на основі цифрових та інформаційних технологій відповідно до сучасних викликів в умовах воєнного стану та значної кількості внутрішньо переміщених осіб, було застосовано у практиці діяльності Департаменту соціального захисту Львівської ОДА (довідка № 02-616 від 15.08.2023).

Запропоновані у дисертації напрями реформування соціального захисту населення для зміцнення економічної безпеки України в умовах воєнного стану, що передбачають імплементацію нових підходів в організації соціального захисту населення та проведення оцінки механізмів взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України були використані у практичній роботі Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації. Зокрема, у вирішенні проблемних питань щодо провадження та забезпечення реалізації державної інноваційної політики на території Львівської області (довідка № 1-52/479 від 08.09.2023).

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях

Проведений аналіз публікацій Тихої О.І. дає підстави стверджувати, що вони повною мірою відображають основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації.

Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 12 наукових працях, з них 6 - наукових статей (у тому числі 4 - у фахових виданнях, 1 - в

іноземному науковому виданні, 1 - в інших виданнях) та 6 - матеріалів та тез доповідей на наукових конференціях. Всі публікації підтверджують вагомий науковий доробок автора.

Обсяг, кількість і якість друкованих праць відповідають вимогам, що містяться в «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої заради закладу вищого освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року №44 (з наступними змінами та доповненнями), що надає авторові право публічного захисту дисертації.

Структура та обсяг дисертації

Структура дисертаційної роботи Тихої О.І. є цілісною, логічною та завершеною. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, висновків, списку використаних джерел та додатків. Всі розділи тісно пов'язані між собою, що забезпечує цілісне сприйняття досліджуваної проблематики відповідно до теми, мети та завдань дослідження.

У першому розділі дисертації детально опрацьовано історичні аспекти розвитку соціального захисту у взаємозв'язку з економічним розвитком (с. 26-30); досліджено прямий та опосередкований вплив соціального захисту на розвиток економіки на макро-, мезо-, мікро- рівнях (с. 31-33); розкрито сучасний взаємозв'язок соціального захисту та розвитку економіки на базі загальносвітових стратегічних підходів - SRM, SRP, TSP, CCT (с. 33-35); визначено схему взаємозв'язку соціального захисту та економіки на різних рівнях їх функціонування (с. 36); узагальнено фактори впливу на сферу соціального захисту – економічні, соціальні, суспільно-політичні, правові, культурно-освітні (с. 37-38); опрацьовано різноманітні підходи до визначення сутності поняття «соціальний захист» та обґрунтовано власний підхід до його трактування (с. 37-40); визначено принципи державної політики у сфері соціального захисту (с. 41-45); конкретизовано складові елементи соціального захисту – соціальні гарантії держави, соціальні послуги, соціальна допомога, соціальне страхування, соціальне забезпечення (с. 44).

Суттєвим внеском слід вважати також те, що у теоретичній частині дисертаційної роботи автором проведено декомпозицію системи національної та економічної безпеки країни (с. 47); досліджено генезу та узагальнено підходи до визначення поняття «економічна безпека» (с. 51-53); підтверджено зв'язок між економічною безпекою та соціальним захистом населення через забезпечення системою економічної безпеки держави соціальних інтересів в країні, а також визначення її функцій (с. 54-56); конкретизовано показники (індикатори) для оцінювання ефективності функціонування системи економічної безпеки держави (с. 57); обґрунтовано співвідношення між поняттями «ризик», «небезпека»,

«загроза», визначено ключові ризики, небезпеки та загрози системи економічної безпеки держави (с. 57-59); визначено моделі регулювання сфери соціального захисту населення для гарантування економічної безпеки держави – відкрита, авторитарна, централізована, децентралізована (с. 60-62); розкрито зв'язок між соціальною політикою, соціальним захистом, соціальною безпекою, розвитком економічної системи країни, національною економічною політикою та системою економічної безпеки держави (с. 64-65); розкрито сутність та проведено порівняння рудиментарного, американського, континентального, ринково-орієнтованого, інноваційного механізмів взаємодії сфери соціального захисту населення та системи економічної безпеки України (с. 65-74).

В рамках першого розділу роботи автору вдалось розвинути визначення сутності поняття «соціальний захист», перелік та розуміння сутності принципів державної політики у сфері соціального захисту, класифікацію ключових ризиків і загроз для системи економічної безпеки держави.

Другий розділ дисертаційної роботи присвячений аналізу сучасних тенденцій розвитку сфери соціального захисту населення України з позицій посилення економічної безпеки. У ньому істотне місце відводиться аналізу: хронології розвитку соціального захисту в Україні (с. 78-79); ВВП, витрат на соціальний захист та частки витрат на соціальний захист у ВВП України (с. 80-82); динаміки та співвідношення між середньою, мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом, а також середньою, мінімальною пенсією та прожитковим мінімумом (с. 82-86); динаміки виплат, які здійснюються відповідно до Законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» в Україні у 2016-2023 рр. (с. 87-88); даних про виконання соціальних програм (соціальних стандартів) в Україні у розрізі допомоги при народженні дитини, допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомоги на дітей одиноким матерям, допомоги при усиновленні дитини, допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, житлових субсидій та ін. (с. 88-98).

Суттєвим внеском слід вважати те, що у другому розділі дисертації автор провів аналітичне дослідження витрат на соціальний захист у ВВП та в розрахунку на одну особу на рівні світової економіки, економіки окремих регіонів світу (Америка, Африка, Арабські країни, Азія та Тихоокеанський регіон, Європа та Центральна Азія) та Україні (с. 98-103); аналіз та порівняння частки населення, що скористалась соціальним захистом, а також доступу населення до окремих видів соціального захисту (дитинство/сімейні соціальні послуги, по вагітності, безробіття, тимчасова непрацездатність, соціальний захист людей похилого віку, у тому числі пенсійне забезпечення, підтримка інвалідів) в Україні та ряді іноземних держав (с. 103-109).

В цілях дослідження впливу сфери соціального захисту населення на рівень економічної безпеки держави у другому розділі роботи автором було побудовано регресійну модель, яка дозволила простежити та кількісно описати вплив соціальних індикаторів та окремих складових соціального захисту населення на рівень економічної безпеки (с. 111-116).

Також значну увагу при написанні другого розділу дисертаційної роботи автор приділив моніторингу інституційного середовища взаємодії соціального захисту та економічної безпеки України. Зокрема, автор здійснив опис структури та особливостей сфери соціального захисту в Україні у функціонуванні і взаємодії з економічною безпекою країни (с. 117-131).

Вагомими результатами наукових розвідок, що відзначається новизною в рамках другого розділу, є: 1) розвинута автором характеристика позитивних і негативних аспектів впливу соціального захисту на економічну безпеку держави, яка ґрунтується на використанні функціонального бенчмаркінгу та методу факторного аналізу; 2) поглиблені автором підходи до оцінювання функціонування сфери соціального захисту України у контексті взаємодії соціального захисту з економічною безпекою держави, які, включають оцінку інструментів, видів, функцій, форм, важелів, підсистем, рівнів, суб'єктів та об'єктів соціального захисту.

У третьому розділі роботи розкрито стратегічні напрями інноватизації сфери соціального захисту як детермінанти економічної безпеки України. Зокрема, здобувачем ідентифіковано основні проблеми у сфері соціального захисту населення в Україні (с. 134-136) та проблеми, що породжені розвитком соціально-економічної системи України у сфері соціального захисту (с. 136-137); визначено пріоритети соціального захисту, що породжені сучасними змінами у соціальній сфері та економічній системі світу і України (с. 137-139); конкретизовано принципи, цілі, вимоги, а також напрями стратегії реформування соціального захисту в Україні (с. 141-147); побудовано матрицю горизонтальної та вертикальної координації інститутів соціального захисту в Україні (с. 148); визначено роль цифровізації у сфері соціального захисту (с. 151-158); здійснено детальний опис основних стратегічних напрямів в межах розробки і запровадження стратегії реформування соціального захисту населення в Україні (с. 158-168).

Особливу увагу при написанні третього розділу дисертаційної роботи автор приділив імплементації закордонного досвіду у сфері соціального захисту для зміцнення економічної безпеки України. Зокрема, автором було сформовано конкретні пропозиції та визначено обмеження щодо реформування соціального захисту населення в Україні на основі впровадження досвіду економічно розвинутих країн (с. 170-172); обґрунтовано напрями імплементації досвіду держав з перехідною економікою щодо реформування сфери соціального захисту населення в Україні (в т.ч. запровадження трирівневої змішаної моделі

соціального захисту в Україні) (с. 172-176); визначено заходи реформування сфери соціального захисту, враховуючи досвід окремих країн, що розвиваються, наукові напрацювання міжнародних організацій та іноземних вчених (с. 177-184), а також досвід інших країн світу відносно реформування окремих напрямів соціального захисту (с. 185-186).

В рамках третього розділу роботи автору вдалось удосконалити: 1) теоретико-методичні підходи до обґрунтування стратегічних напрямів реформування сфери соціального захисту в Україні, що акцентують увагу на запровадженні інноваційних технологій; 2) науково-практичні підходи до реформування соціального захисту населення для зміцнення економічної безпеки України, які базуються на імплементації кращих закордонних практик та запровадженні цифрових технологій.

За підсумками досліджених питань у всіх розділах дисертаційної роботи наводяться обґрунтовані висновки. Робота завершується загальними висновками. Стиль викладення матеріалу є чітким і послідовним. Загальний обсяг дослідження становить 251 сторінки друкованого тексту. Список використаних джерел налічує 227 найменувань на 24 сторінках.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

За результатами перевірки дисертаційної роботи Тихої О.І. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Звідси можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі

Поряд із загальним високим рівнем обґрунтованості теоретичних і методичних положень дисертаційної роботи, її цілісність та логіку викладу, вона має і певні недоліки, спірні положення.

1. На с. 44 дисертаційної роботи автор наводить характеристику складових соціального захисту. Метою соціального захисту визначено спрямування на вирішення та попередження соціальних проблем, які автор пов'язує з «негативним зовнішніми і внутрішніми змінами..., які не дозволяють досягти відповідного рівня життя». Очевидність прояву соціальних проблем у разі смерті, хвороби, безробіття не викликає сумніву та цілком пов'язана з негативними змінами. Однак, чи можна вважати вагітність, народження дитини також негативними змінами, що породжують соціальні проблеми?

2. На с. 61 дисертаційної роботи автор стверджує, що в Україні існує централізована модель регулювання сфери соціального захисту населення, що несе ризики для системи економічної безпеки держави. Така однозначність

обумовлює запитання щодо наявності в національній моделі соціального захисту в умовах сучасних викликів ознак інших моделей регулювання сфери соціального захисту, скажімо відкритої, для якої характерним є обмеженість фінансових ресурсів держави та залучення міжнародної підтримки.

3. На с. 104 автор констатує про наявність кризи у сфері соціального захисту населення в Україні на підставі зменшення частки населення, що скористалося соціальним захистом. Зважаючи лише на кількісний характер даного показника, виникає запитання про рівень його об'єктивності?

4. При обґрунтуванні стратегічних напрямів реформування соціального захисту населення в Україні автор особливу увагу приділяє підвищенню ефективності соціального захисту сільського населення (с. 161). Проте, в аналітичній частині роботи відповідний напрям аналізу є досить обмеженим, водночас значну увагу приділено аналізу соціального захисту дитинства та сім'ї. При цьому автор констатує низьку ефективність соціального захисту дитинства та сім'ї та необхідність збільшення його фінансової складової, яка є недостатньою та дестимулюючою, що особливо важливо на фоні втрат населення у період пандемії і військової агресії (с. 106). Така неузгодженість викликає запитання про те яку значимість автор відводить сільському населенню у репродуктивному відтворенні?

5. У проектній частині роботи автор пропонує впроваджувати програму DIRE для кредитування людей, що втратили роботу і бажають пройти перекваліфікацію та працювати за новою спеціальністю (с. 180). Це потребує уточнення щодо узгодженості та наявності дублювань даної програми із діючими програмами професійного навчання, які пропонує Державна служба зайнятості України.

Наведені зауваження та недоліки не впливають на загальну позитивну оцінку та не знижують наукову і практичну цінність дисертаційної роботи Тихої О.І.

Висновок про відповідність дисертації вимогам МОН України

Дисертаційна робота Тихої Ольги Іванівни «Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України», виконана на актуальну тему. За своїм змістом дисертація є завершеною самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретичні положення та науково обґрунтовані результати, що мають важливе наукове й практичне значення для формування та розвитку соціального захисту населення і системи його регулювання задля досягнення економічної безпеки України.

Дисертація виконана на високому науково-методичному рівні, її зміст відповідає обраній темі дослідження та профілю спеціальності 051 «Економіка». Сформульовані в роботі наукові положення, висновки та рекомендації є

достовірними та обґрунтованими. Визначену мету дослідження досягнуто, а основні завдання вирішено. Опубліковані здобувачем наукові праці повною мірою відображають зміст дисертації, головні результати дослідження, його наукову новизну та практичну значущість.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Тихої Ольги Іванівни на тему «Соціальний захист населення в системі економічної безпеки України» відповідає вимогам, передбаченим «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341 та від 19.05.2023 року № 502), та наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог щодо оформлення дисертації», а її автор – Тиха Ольга Іванівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри трудових ресурсів
і підприємництва Національного
університету водного господарства
та природокористування
МОН України (м. Рівне)

Г. М. Юрчик